

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет охорони здоров'я, соціальної роботи і психології

Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ
СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальності

231 Соціальна робота

Щербак Марія Сергіївна

Керівник Іванова Олена Леонідівна,

старший викладач

Рецензент ПІБ _____

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2026 р.

Київ - 2026

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.....	6
1.1 Поняття та сутність соціального захисту населення.....	6
1.2 Нормативно-правове забезпечення системи соціального захисту населення в Україні.....	15
1.3 Соціальні послуги як складова системи соціального захисту.....	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	27
2.1.Час і місце проведення дослідження	27
2.2 Етапи проведення дослідження	27
2.3 Процедура проведення дослідження	27
2.4 Методи й інструменти дослідження	27
2.5 Труднощі та обмеження дослідження	29
2.6 Концептуалізація понять.....	30
РОЗДІЛ 3	32
3.1 Порівняльний аналіз нормативно-правового забезпечення системи соціальних послуг.....	32
3.2 Нормативно-правове регулювання надання соціальних послуг окремим категоріям населення в умовах воєнного стану	42
ВИСНОВКИ.....	46
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.....	48

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

Соцзахист - соціальний захист

СЖО - складні життєві обставини

ВПО - внутрішньо-переміщені особи

Мінфін - Міністерство фінансів України

Мінсоцполітики - Міністерство соціальної політики України

ДМС - Державна міграційна служба

ЦНАП - Центр надання адміністративних послуг

МСЕК - Медико-соціальна експертна комісія

КМУ - Кабінет міністрів України

ЗУ - Закон України

ВСТУП

Воєнний стан в Україні триває вже кілька років та суттєво впливає на всі сфери суспільного життя. Повномасштабна війна призвела до появи нових соціальних викликів: зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни, сімей військовослужбовців, людей, які втратили житло або опинилися в складних життєвих обставинах. У зв'язку з цим питання доступності та ефективності соціальних послуг набуває особливої актуальності.

В умовах війни соціальні служби змушені працювати в нових обставинах: швидко реагувати на кризові ситуації, забезпечувати безперервність надання послуг, впроваджувати дистанційні формати роботи і постійно адаптуватися до нових змін у потребах населення.

Водночас воєнний стан створює багато труднощів: територіальна доступність, кадрові та фінансові труднощі, безпекові ризики. Соціальні послуги зараз є не лише способом забезпечити базові потреби населення, а й важливим інструментом соціальної підтримки та адаптації людей до нових умов життя.

Метою кваліфікаційної роботи є охарактеризувати нормативно-правові зміни в організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- Описати теоретичні засади та нормативне забезпечення соціального захисту населення.
- Описати систему організації надання соціальних послуг.

- Визначити основні зміни в нормативно-правовому забезпеченні організації соціальних послуг та їх надання окремим категоріям населення, що відбулись після початку повномасштабного вторгнення з 24.02.2022 до 20.05.2026.

Об'єктом дослідження є система соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження - зміни в нормативно-правовому забезпеченні, що регулює організацію надання соціальних послуг в умовах воєнного стану за період з 24.02.2022 до 20.05.2026.

.

РОЗДІЛ 1

1.1. Поняття та сутність соціального захисту населення

Сучасні соціально-економічні процеси супроводжуються значними змінами у взаємодії між державою, суспільством та окремими громадянами. Різні соціальні та економічні ризики можуть призводити до зниження рівня життя громадян, втрати доходів та обмеження доступу до певних соціальних послуг. У зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність соціальних інститутів та забезпечення соціального захисту - спрямованих на підтримку населення та допомогу вразливим категоріям.

Історія соціального захисту починається ще в кінці XIX століття в Європі, коли в 1880-тих Отто фон Бісмарк запровадив перші в світі державні програми, пов'язані з соціальним захистом населення похилого віку, а також безробітних чи таких, що постраждали від нещасних випадків на виробництві[1]. Також в 1908 та 1911 роках в Англії також було запроваджено два закони, пов'язані з виплатою пенсій по віку, та вперше страхування на випадок безробіття [2]. В свою чергу термін «соціальний захист» стає популярним після 1935 року - саме тоді був прийнятий Закон про соціальний захист в США (Social Security Act 1935).

Закон передбачав створення програм соціальної підтримки - пенсійного забезпечення для людей старшого віку, страхування на випадок безробіття, допомоги окремим вразливим категоріям - дітям, особам з інвалідністю, сім'ям в складних життєвих обставинах. Цей закон стає основою для формування сучасних моделей соціального захисту, які згодом були поширені в багатьох країнах світу [3].

Подальший розвиток системи соціального захисту відбувався і в європейських країнах, зокрема в контексті інтеграційних процесів. Важливим етапом стало підписання Амстердамського договору 1997

року, який закріпив орієнтацію на забезпечення високого рівня соціального захисту громадян [4].

У наукових дослідженнях цей процес розглядається більш детально. Зокрема, Валерій Новіков у статті «Соціальний захист: термінологічне визначення, основи та засоби управління» аналізує еволюцію соціальної політики в Європі в контексті економічних та інтеграційних змін. Формування політики соціального захисту супроводжувалося збереженням національних особливостей, а ключовими принципами залишалися субсидіарність та державний суверенітет у сфері соціального захисту. Автор підкреслює, що наприкінці XX - на початку XXI століття європейські країни зіткнулися з необхідністю реформування соціальної політики через зростання бюджетних витрат та ускладнення економічних процесів. Це зумовило перехід до більш економічно обґрунтованих підходів, які передбачали оптимізацію соціальних витрат і підвищення ролі особистої відповідальності громадян. [5]

У подальшому формуванні соціально орієнтованої моделі розвитку стало залежати від розвитку наднаціонального законодавства у межах Європейського Союзу. Як зазначає автор, важливим етапом у цьому процесі стало закріплення соціальних цілей у Лісабонському договорі 2007 року[6] - це сприяло подальшому розвитку законодавства у сфері захисту та розширення соціальних прав громадян. Ця трансформація правових норм заклала підґрунтя для переосмислення функцій соціальної підтримки в умовах глобальних викликів.[5]

Згодом досліджуючи світові тенденції, А. Колосок та О. Белкіна-Ковальчук зазначають, що в сучасних умовах соціальний захист перетворився на динамічну систему, яка не тільки реагує на наслідки

криз, а й активно формує умови для соціальної стабільності. На думку авторів, ефективність національних моделей соціального захисту залежить від здатності держави забезпечити базові стандарти благополуччя та поєднувати соціальну підтримку з розвитком економіки. Важливим завданням соціального захисту науковці вважають зменшення нерівності та створення умов, за яких люди із вразливих груп не залишаються ізольованими, а можуть надалі брати активну участь у житті громади.[7] Таким чином, соціальний захист виступає не просто як грошова виплата, а як інструмент розвитку суспільства, що ґрунтується на відповідальності держави перед кожним громадянином.

У літературі існують різні підходи до трактування поняття «соціальний захист». Як зазначає Н.Б. Болотіна, суть соціального захисту полягає в забезпеченні соціальної безпеки для кожної людини. Таким чином, держава має надати такі правові гарантії, щоб за будь-яких життєвих обставин людина не залишалась сам на сам з проблемами, а мала реальне право на підтримку[8].

Описуючи сутність соціального захисту, Скуратівський В.А, Палій О.М та Лібанова Е.М. розглядають його як комплексний механізм, що об'єднує організаційно-правові та економічні заходи. З одного боку, це створення законів та інститутів, і з іншого - перерозподіл суспільних доходів на користь тих, хто потребує допомоги. Важливо зазначити, що кінцевою метою соціального захисту автори називають не просто матеріальну допомогу, а створення умов для суспільного добробуту, де кожна людина матиме можливість розвиватись. [9, ст. 110-112].

Також автори зазначають про подвійну спрямованість соціального захисту: пасивну та активну. Пасивна підтримка надається у вигляді адресної соціальної допомоги людям, які її потребують. Натомість

активна складова соціального захисту має превентивний характер і спрямована на запобігання соціальним ризикам через механізми соціального страхування, програми зайнятості, охорони здоров'я та інші [9, ст 113].

У своїх наукових працях Сотнікова Ю.В визначає, що система соціального захисту складається з таких складових [10]:

- Соціальне забезпечення.
- Соціальні та компенсаційні виплати.
- Соціальні послуги.

У сучасних наукових працях соціальний захист усе частіше розглядається як ключовий інструмент гарантування соціальної безпеки. Зокрема, О.В. Іванісов наголошує, що ефективна система соціальної безпеки є найважливішим механізмом сталого функціонування держави і саме заходи соціального захисту є інструментарієм для її забезпечення. Автор підкреслює, що управління ресурсами в межах соціального захисту має бути спрямованим на досягнення результату: створення гідних умов праці, підтримку малозабезпечених верств населення, забезпечення стабільного пенсійного забезпечення, гарантування доступу до послуг тощо. Такий підхід дозволяє сформувати фундамент соціальної безпеки, що забезпечує захищеність прав, свобод та життєво важливих інтересів кожної особи [11].

Узагальнюючи, дослідники визначають його як комплексну систему державних, економічних та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя населення та подолання наслідків соціальних ризиків.

Соціальний захист з політичної сторони описує Москаленко В.В. У статті «Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави». Автор зазначає, що саме завдяки соціальному захисту вдається зберегти стабільність у суспільстві навіть за умов його трансформації, забезпечуючи сталий розвиток та підтримку. Автор називає соціальний захист «компенсатором ринкових ризиків» і показниками його успішності - рівень злагоди та солідарності у суспільстві. У статті описують загрози, які виникають, за відсутності ефективного соціального захисту. Зокрема, у суспільстві, що перебуває у стані трансформації, така ситуація може призводити до зростання соціальної напруги, зростання маргіналізації окремих груп та поширення популістських спекуляцій, що ґрунтуються на соціальній незахищеності вразливих верств населення. Автор говорить про соціальний захист як про механізм забезпечення процесів трансформації, так як він захищає суспільство в цілому, а не окрему людину від можливих складних ситуацій [12].

Автор називає 5 типів національних соціальних моделей у межах «Європейської соціальної моделі»: скандинавську, англо-саксонську, континентальну, середземноморську та східноєвропейську [12].

Детальніше чотири моделі описують естонські дослідники Тіі Пюсс, Маре Вієс та Реет Малдре:

- Скандинавська (соціал-демократична) модель. Базується на принципі універсальності, має високі податки та значні витрати на соціальний захист. Забезпечує високий рівень зайнятості та найнижчий ризик бідності завдяки високій якості державних соціальних послуг. Приклади країн зі скандинавською моделлю: Фінляндія, Швеція та Данія. [13,ст 39]

- Англо-саксонська (ліберальна) модель. Передбачає мінімальну роль держави, де соціальна допомога є адресною, а основна відповідальність лежить на ринку. Приклади країн: Ірландія та Велика Британія [13,ст 39]
- Континентальна (корпоративна) модель. Соціальні права залежать від трудового внеску особи, сімейного статусу та професійного становища. Система базується на принципах соціального страхування та внесках працюючих. Приклади країн: Німеччина, Австрія, Бельгія. [13,ст 40]
- Середземноморська модель. Найбільш орієнтована на підтримку всередині сім'ї, рівень соціальних виплат залишається низьким. Приклади країн: Греція, Іспанія. [13 ст 40]
- Східноєвропейська модель. Дослідники А. Лаузадіте-Тутлієна, Т. Балезейтса та Е. Гокуленко описали цю модель у 2018 році. Вона характеризується найвищим рівнем нерівності доходів, низьким рівнем праці, а основним пріоритетом бюджету є пенсійне забезпечення. [14 Ст 109- 112]

За цією класифікацією, Москаленко відносить Україну до континентального типу, який поєднує розвинену систему соціального страхування з важливою роллю держави у захисті вразливих верств населення [12].

Проте важливо зазначити, що наведена класифікація передбачає передусім історичний ракурс формування соціальних систем. У сучасних умовах під впливом наднаціонального регулювання ЄС та спільних соціально-економічних викликів, відбувається поступове стирання кордонів між цими моделями. Це призводить до виникнення гібридних форм, де елементи, наприклад, ліберальної чи континентальної політики

можуть перетинатися, адаптуючись до вимог єдиного європейського соціального простору.

Аналіз наукових підходів до трактування поняття «соціальний захист» свідчить про його багатогранність, зміст якого вже не обмежується тільки наданням матеріальної допомоги, а є складною багаторівневою системою. Як зазначає І.Зозуля, у сучасному дискурсі сформувались окремі напрями досліджень змісту соціального захисту, які автор пропонує класифікувати як [15]:

- Публічно-управлінський напрям - розглядає соціальний захист як одну з ключових функцій держави та об'єкт адміністрування, що реалізується через діяльність органів влади;
- Соціально-правовий напрям - фокусується на встановленні системи юридичних гарантій, які забезпечують реальне виконання конституційних прав та свобод громадян у соціальній сфері;
- Соціально-економічний напрям - визначає соціальний захист як продукт ринкових відносин, який діє через механізм перерозподілу доходів;
- Соціально-психологічний - орієнтований на створення умов для самовизначення особистості, спрямований на її всебічний розвиток та психологічний добробут
- Галузевий - досліджує специфічні особливості та форми надання соціальної підтримки окремим категоріям населення або представникам конкретних професій.

Опрацювавши наукову літературу можна виділити такі функції соціального захисту:

- Захисна (економічна) - спрямована на матеріальне забезпечення громадян у разі настання соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, безробіття) для підтримки їхнього добробуту;
- Соціально-реабілітаційна - полягає у наданні послуг, що допомагають людині повернутись до активного життя в суспільстві та відновити свою соціальну суб'єктність;
- Превентивна - сфокусованна на недопущенні погіршення рівня життя через механізми соціального страхування;
- Суспільно-політична - забезпечує рівність доступу до послуг, зменшує соціальну напругу, запобігає можливим соціальним конфліктам через нерівність.

Також функціонування системи соціального захисту базується на низці принципів:

- Загальність та доступність: гарантування права на соціальне обслуговування та підтримку кожному громадянину незалежно від його статусу.
- Адресність: спрямування допомоги саме тим категоріям осіб, які її безпосередньо потребують.
- Солідарність - розподіл відповідальності між державою, роботодавцями та громадянами для фінансування соціальних потреб.

- Субсидіарність - делегування функцій соціального захисту від центральних органів влади до рівня місцевого самоврядування та територіальних громад.

Підсумовуючи, соціальний захист можна визначити як складну систему державних та суспільних заходів. Сьогодні він охоплює різноманітні підходи та моделі, кожна з яких по-своєму визначає роль держави, ринку та сім'ї у забезпеченні добробуту громадян.

1.2 Нормативно-правове забезпечення системи соціального захисту населення в Україні

Перш, ніж перейти до детального аналізу нормативної бази, необхідно здійснити операціоналізацію поняття «соціальний захист», що дозволить виокремити конкретні об'єкти, суб'єкти та інструменти правового регулювання.

Основою нормативно-правового регулювання соціальної сфери є Конституція України, яка у статті 46 закріплює право громадян на соціальний захист. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та наданням соціальної допомоги за рахунок бюджетних коштів [16, ст 46].

Дослідниці О. Хитра та Т. Бекерсак зауважують, що реалізація конституційних норм у сфері соціального захисту має не лише правовий, а й соціологічний та психологічний виміри. Це зумовлено тим, що для більшості громадян передбачені законом пільги, компенсації та гарантії є не просто додатковими вигодами, а критично важливим елементом реалізації їхнього права на гідний рівень життя. [17]

Важливою складовою нормативного фундаменту є міжнародно-правові акти, які визнають загальновизнані стандарти соціального захисту. Ключове місце серед них посідає Загальна декларація прав людини (Статті 22, 25), яка проголошує право кожного члена суспільства на соціальний захист як засіб підтримки людської гідності та вільного розвитку особистості.

Україна також орієнтується на положення Європейської соціальної хартії (оновленої в 1996 р.), що зобов'язує державу створювати ефективну систему соціальної допомоги та медичних послуг для всіх категорій громадян.

Особливу роль у регулюванні соціальних стандартів відіграють акти Міжнародної організації праці, зокрема Конвенція №102 про мінімальні норми соціального забезпечення, яка встановлює базові вимоги до дев'яти основних видів соціальних виплат (пенсії, допомога по хворобі, безробіттю, тощо). Таким чином, ратифіковані міжнародні договори є невід'ємною складовою національного законодавства України, яке зобов'язує імплементувати світові соціальні стандарти в правове поле. [18]

У межах загального законодавства ключове місце посідає Конституція України, яка не лише закріплює статус держави як соціальної та правової, а й визначає людину, її життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю.

Для більш детального розуміння структури законодавчого масиву можна звернутися до класифікації, яку пропонують Олена Андронік та Ольгі Макогін. Дослідниці поділяють нормативно-правове підґрунтя соціального захисту на такі групи [19]:

1. Міжнародні правові акти, що містять основи економічних та соціальних прав.
2. Закони, які визначають зміст та види соціального захисту України, зокрема надання житлових пільг та інших видів допомоги
3. Нормативно-правові акти, що визначають державні соціальні стандарти для вразливих категорій населення та механізми їх надання. Правова база соціального захисту родин з дітьми

4. Нормативні акти щодо захисту осіб з інвалідністю, житлових пільг та інших видів допомоги

Конституційні гарантії та міжнародні стандарти реалізуються через законодавство України. Ключовим інструментом у цій сфері є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає цілі та принципи надання соціальних послуг. Цей акт визначає правові засади надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема надає класифікацію послуг (соціальний супровід, догляд, кризове втручання тощо). Також він визнає повноваження місцевих громад щодо забезпечення доступності до соціальних послуг. [20] Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлює мінімально допустимі критерії якості життя. Він виступає нормативним орієнтиром для визначення обсягів соціальної допомоги, гарантуючи, що рівень підтримки не може бути нижчим за встановлений державою прожитковий мінімум. [21]

Право громадян на отримання грошової допомоги у разі настання страхових випадків: хвороби, безробіття, нещасного випадку на виробництві або досягнення пенсійного віку встановлюють «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». На відміну від соціальної допомоги, що фінансується з бюджету, система страхування базується на принципі солідарності та страхових внесках (ЄСВ), що робить її фінансово автономною. Закони, що регулюють конкретні види страхування: ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ЗУ «Про недержавне пенсійне страхування», ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Прикладами актів, які спрямовані на адресну допомогу тим, хто опинився в складних життєвих обставинах можна віднести: ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», ЗУ «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», ЗУ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» тощо. Ці закони фокусуються на найменш захищених категоріях населення, що є прямим виконанням обов'язку соціальної держави.

Особливу роль у системі соціального захисту відіграє спеціальне законодавство, що врегульовує пільгові умови для окремих категорій. Воно спрямоване на відновлення справедливості та підтримку осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною або постраждали внаслідок екстремальних обставин (війна, катастрофи). До них належать: ЗУ «Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», ЗУ «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Хитра називає окремою проблемою сучасного етапу розвитку нормативно-правового забезпечення соціального захисту - відсутність Соціального кодексу - єдиного систематизованого акту, який би об'єднав численні закони у сфері соціального захисту[17]. У науковій спільноті триває дискусія щодо доцільності його прийняття. На думку Т.З. Герасимків, прийняття соціального кодексу є передчасним, а ось єдиний спрощення практичного впровадження законодавчих норм [18].

Ефективність нормативно-правового забезпечення соціального захисту залежить від механізмів його фінансування. Є. В. Болотіна та співавтори описали особливості фінансування соціального захисту населення в Україні станом на 2021 рік, де виділили три основні джерела фінансування: державний бюджет, страхові фонди та місцеві бюджети. За висновками авторів, саме ресурси територіальної громади стають ключовими для реалізації соціального захисту та надання соціальних послуг, оскільки дозволяють враховувати індивідуальні потреби мешканців громад. [22]

Отже, система нормативно-правового забезпечення соціального захисту в Україні має багаторівневу структуру, що базується на поєднанні міжнародних стандартів та національного законодавства. Конституційні гарантії та ратифіковані міжнародні акти, створюють ціннісний фундамент, де людина визначається найвищою соціальною цінністю. Сучасний етап розвитку законодавства характеризується посиленням ролі територіальних громад, що робить систему соціального захисту максимально наближеною до реальних запитів людей.

1.3 Соціальні послуги як складова системи соціального захисту

Сьогодні Україна як соціальна держава проходить складний період трансформацій, що суттєво впливає на систему соціального захисту населення. В умовах воєнного стану зростає кількість осіб, які опиняються в складних життєвих обставинах, а тому особливого значення набувають соціальні послуги як механізм підтримки населення. Саме соціальні послуги спрямовані на профілактику соціальних ризиків, подолання складних життєвих обставин або мінімізацію їхніх негативних наслідків.

К.В. Дубич у своєму дослідженні описує систему соціальних послуг як «складну, відкриту, соціально-економічну систему, яка складається з сукупності державних органів та недержавних організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть самотійно їх подолати та потребують сторонньої допомоги» [23]. А самі соціальні послуги визначає як систему заходів з боку держави та недержавного сектору, що спрямовані на підтримку осіб у складних життєвих обставин. Така підтримка має на меті не лише пом'якшити наявні проблеми, а й забезпечити умови для відновлення повноцінної діяльності людини у суспільстві. [24]

У працях Б.І. Сташків соціальні послуги розглядає як предмет правових відносин, де клієнт виступає активною стороною. Він має право на підтримку та на якісне виконання конкретного виду соціального забезпечення, передбаченого нормами права. [25,ст 144]

У роботі «Значення соціальних послуг як одного з видів соціального захисту» дослідниця В.М. Литвиненко зазначає, що зміст

соціальних послуг полягає в «забезпеченні нормальної життєдіяльності будь-якої особи, яка потрапила в складну життєву обставину, через надання необхідних їй різного роду корисних дій, підібраних у конкретному індивідуальному порядку» [26, ст 155]

Ю.В. Горемикіна наводить таке визначення соціальних послуг: «заходи різнобічного характеру, що здійснюються державними установами та недержавними організаціями на професійних та волонтерських засадах для профілактики виникнення складних життєвих обставин та допомоги у прискоренні вичерпанні цих обставин або мінімізації цих наслідків особам і сім'ям, які не в змозі самотійно подолати складні життєві обставини та потребують сторонньої допомоги» [27, ст 465]. Також авторка підкреслює ключову характеристику як її нематеріальність: ефект від такої діяльності (наприклад, зміна психоемоційного стану чи рівня соціальної адаптації клієнта) не завжди можна виміряти миттєво, проте він має вирішальний вплив на якість життя особи.

Л.М. Пилипенко та І.І. Змисна пропонують класифікувати широкий перелік послуг відповідно до категорій отримувачів [28, Ст 122-123]:

- Соціальні послуги, які забезпечують рівні можливості для вразливих груп населення. До цієї групи відносять допомогу особам з інвалідністю та похилого віку (наприклад, догляд вдома, підтримане проживання). Автори пояснюють це тим, що складнощі, пов'язані з їхніми особливостями, неможливо подолати, тому зусилля потрібно спрямовувати на мінімізацію їхнього впливу на життя людини.

- Соціальні послуги, які забезпечують пріоритет дотримання найкращих інтересів дитини. Сюди входить підтримка сімей за місцем проживання, розвиток сімейних форм виховання замість інтернатів.
- Соціальні послуги, спрямовані на підтримку осіб зі спеціальним правовим статусом. Це стосується людей, які постраждали внаслідок історичних подій або війни (ветерани, учасники ліквідації аварії на ЧАЕС, внутрішньо переміщені особи) та включають в себе медичну, реабілітаційну та психосоціальну підтримку.
- Соціальна послуги для підтримки добробуту родин. Головною метою яких є виведення сімей зі стану бідності через стимулювання зайнятості.
- Соціальні послуги, зорієнтовані на вирішення наявних викликів у сфері соціального захисту. Охоплює роботу з такими явищами, як насильство, торгівля людьми, різні види залежностей та злочинність.

На відміну від законодавства, яке буде детально описано нижче, де соціальні послуги описуються за функціональним призначенням, рівнем складності за місцем та строком надання, авторки пропонують орієнтуватися насамперед потреби конкретних категорій отримувачів.

Фундаментальним підґрунтям для практичної реалізації системи надання соціальних послуг є Закон України «Про соціальні послуги» Він визначає їх як «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [29, п 17]

Закон пропонує чітку, багаторівневу класифікацію:

1. За функціональним призначенням [29, ст 16 п1]:
 - Соціальна профілактика: орієнтована на превентивну роботу задля запобігання виникненню складних життєвих обставин.
 - Соціальна підтримка: спрямована на допомогу особі в подоланні складних життєвих обставин.
 - Соціальне обслуговування: передбачає комплекс заходів для зменшення негативних наслідків СЖО.
2. За рівнем складності та спеціалізації [29, ст 16 п2]:
 - Прості соціальні послуги: не потребують системної допомоги, часто мають інформативний або консультативний характер.
 - Комплексні соціальні послуги: потребують узгоджених дій команди фахівців та мають систематичний характер.
 - Комплексні спеціалізовані соціальні послуги: фокусуються на специфічних потребах окремих категорій (особи із залежностями, постраждалі від торгівлі людьми тощо)
 - Допоміжні соціальні послуги: переважно спрямовані на надання натуральної допомоги або технічної підтримки.
3. За місцем надання [29, ст 16 п3]:
 - За місцем проживання отримувача.
 - У приміщенні надавача послуг (стаціонарно або напівстаціонарно).
 - За місцем фактичного перебування особи.

4. За строком надання послуги [29, ст 16 п4]:

- Екстрено.
- Постійно.
- Тимчасово.
- Одноразово.

Важливо також описати форми, у яких реалізуються соціальні послуги. Їх поділяють на матеріальну допомогу та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога передбачає підтримку осіб у складних життєвих обставинах шляхом надання грошових коштів або товарів у натуральній формі. У свою чергу, соціальне обслуговування реалізується через безпосереднє надання послуг у різних форматах, за місцем проживання особи, у стаціонарних інтернатах, реабілітаційних установах, центрах денного перебування або територіальних центрах соціального обслуговування [30, ст 9].

Для ефективного функціонування системи у воєнний час особливе значення має чітка ідентифікація тих, хто потребує допомоги. Нормативні підстави для отримання послуг деталізовано у Порядку організації надання соціальних послуг [29, ст 1 п15]. На основі документу, підстави для отримання соціальних послуг можна класифікувати за такими групами чинників:

- Стан здоров'я та віку: похилий вік, інвалідність, невиліковні хвороби, психічні чи поведінкові розлади.
- Надзвичайні ситуації: шкода, завдана пожежою, стихійним лихом.

- Військові дії та збройна агресія: шкода, завдана бойовими діями, терористичними актами, тимчасова окупація, перебування в полоні.
- Соціально-економічне становище: безробіття, малозабезпеченість, бездомність.
- Сімейне неблагополуччя та насильство: домашнє насильство, жорстоке поводження з дітьми, торгівля людьми, невиконання батьківських обов'язків.

Особливе значення для стабільного функціонування системи має забезпечення доступу населення до базових соціальних послуг, перелік яких визначений Законом «Про соціальні послуги»: догляд вдома, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, надання притулку, екстрене втручання, консультування, соціальний супровід, представництво інтересів, посередництво, соціальна профілактика, натуральна допомога, фізичний супровід, переклад жестовою мовою, догляд та виховання дітей в умовах, наближений до сімейних, супровід під час інклюзивного навчання, інформування, медіація.

Для систематизації соціальних послуг та уніфікації підходів до їх надання діє Класифікатор соціальних послуг. Він деталізує зміст соціальних послуг, визначає категорій отримувачів, основні заходи та можливі строки надання допомоги. На відміну від загальної класифікації, визначеної Законом України «Про соціальні послуги», Класифікатор визначає зміст кожної з них. У ньому деталізується конкретні види допомоги, які можуть отримувати особи залежно від складних життєвих обставин [31].

Узагальнюючи підходи до визначення сутності соціальних послуг, можна зробити висновок, що соціальні послуги - це багатокомпонентне явище, яке поєднує правовий, організаційний та практичний аспекти. Соціальні послуги описуються не тільки як форма підтримки осіб в складних життєвих обставинах, а і як механізм захисту прав людини та відновлення її здатності до повноцінного функціонування в суспільстві.

Система надання соціальних послуг в Україні є багаторівневою та охоплює широкий спектр напрямів підтримки населення відповідно до його потреб.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Час та місце проведення дослідження

Процес дослідження тривав з січня по травень 2026 року у м. Черкаси.

2.2 Етапи проведення дослідження

Дослідження проходило у три етапи.

Перший етап передбачав огляд літератури, щодо соціального захисту та соціальних послуг як його складової. Також був обраний метод дослідження.

Другий етап включав в себе проведення дослідження: аналізу нормативно-правових документів.

Третій етап був присвячений аналізу опрацьованих даних та узагальненню результатів.

2.3 Процедура проведення дослідження

У межах дослідження було описано зміни в українському законодавстві, що регламентує надання соціальних послуг як аспекту соціального захисту в умовах воєнного стану. Досліджено нормативно-правові акти, в яких відбулись зміни в період воєнного стану на території України з 24.02.2022 до 20.05.2026.

2.4 Методи та інструменти дослідження

Для збору та обробки необхідних даних було застосовано метод аналізу документів, що дозволило використовувати нормативно-правові акти як основне джерело інформації. Опрацювання матеріалів відбувалося шляхом якісного аналізу, що дозволило ретельно вивчити

їхній зміст. Основний акцент було зроблено на порівняльному аналізі різних редакцій нормативно-правових актів, що дозволило зафіксувати зміни у сфері соціального захисту.

Для проведення аналізу був розроблений такий алгоритм:

1. Формування джерельної бази: відбір офіційних нормативно-правових актів, що регулюють сферу надання соціальних послуг.
2. Порівняльне зіставлення: детальний розбір змін у пунктах документів 2022-2026 років.
3. Узагальнення результатів: формулювання висновків про зміни в організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Джерельною базою дослідження стали офіційні нормативно-правові акти, видані та затверджені органами законодавчої влади, а також центральними органами виконавчої влади України.

Для проведення аналізу були відібрані наступні нормативно-правові документи:

- Закон України «Про соціальні послуги» зі змінами, внесеними наступними актами: Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», «Про внесення змін до деяких законів України щодо вирішення нагальних питань у сфері охорони здоров'я та соціальній сфері», «Про внесення змін до Закону України «Про соціальні послуги» щодо удосконалення надання соціальних послуг».

- Постанова від 26 червня 2019 р. №576 «Про затвердження Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади», зі змінами внесеними постановами №294, №560, №1124, №1542 та №64.
- Постанова від 27 січня 2021 р. №99 «Про реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг» зі змінами внесеними Постановами №888 та №1079.
- Постанова від 3 березня 2020 р. № 185 «Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг» зі змінами внесеними згідно з Постановами №560 та №64.
- Постанова від 1 червня 2020 р. №449 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг» зі змінами внесеними Постановами №490, №560 та №64.

Пошук відповідних нормативних документів здійснювався через сайт Офіційний портал Верховної Ради України, другорядним ресурсом був сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України.

Пошук відбувався за такими ключовими словами та словосполученнями як: «соціальні послуги в умовах воєнного стану», «зміни в системі соціального захисту», «зміни в системі надання соціальних послуг», «надання соціальних послуг в кризових ситуаціях», «цифровізація соціальних послуг».

2.5 Труднощі та обмеження проведення дослідження

Під час проведення дослідження виникли певні обмеження та труднощі, пов'язані зі специфікою теми та методом дослідження. Дослідження ґрунтується на аналізі офіційних нормативно-правових документів, без залучення емпіричних методів збору даних, зокрема

інтерв'ю, опитувань чи аналізу практичного досвіду отримувачів та надавачів послуг. Це обмежує можливість об'єктивної оцінки ефективності впроваджених змін.

Труднощі також були пов'язані з великою кількістю нормативно-правових актів та змін до них, що потребувало детального порівняльного аналізу різних редакцій документів.

2.6 Операціоналізація та концептуалізація понять

Соціальний захист - у межах даного дослідження розглядається як система державних гарантій, механізмів та заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя населення, підтримку вразливих категорій та подолання соціальних ризиків. [29]

Соціальні послуги - це дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, їх подолання або мінімізацію наслідків для осіб та сімей, які в них перебувають (відповідно до Закону України «Про соціальні послуги») [29].

У контексті цього дослідження соціальні послуги розглядаються як один з ключових аспектів соціального захисту та опереціоналізуються через:

- Види соціальних послуг;
- Форми їх надання
- Категорії отримувачів
- Механізми нормативно-правового забезпечення
- Зміни у системі надання соціальних послуг в умовах воєнного стану

Складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життєдіяльність особи або сім'ї та які вони не можуть подолати

самостійно. У межах даного дослідження до таких обставин належать наслідки воєнних дій, внутрішнє переміщення, безробіття, втрата житла, інвалідність, домашнє насильство, бідність та інші, що визначені законодавством України [29].

Отримувачі соціальних послуг - особи або сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [29].

У контексті дослідження увага приділяється таким категоріям, як внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю, люди похилого віку, ветерани війни, діти та сім'ї загиблих Захисників та Захисниць, полонені.

Нормативно-правове забезпечення організації надання соціальних послуг - сукупність законів, постанов, актів та інших офіційних документів, що регулюють порядок, умови та форми надання соціальних послуг, а також категорії їх надавачів та отримувачів.

Воєнний стан - особливий правовий режим, запроваджений в Україні у зв'язку зі збройною агресією, що передбачає зміни у функціонуванні держави, що передбачає зміни у функціонуванні державних інституцій та системи соціального захисту.

У межах дослідження воєнний стан розглядається як чинник трансформації системи надання соціальних послуг, що впливає на порядок їх отримання, доступність та категорії отримувачів.

РОЗДІЛ

3

3.1 Порівняльний аналіз нормативно-правового забезпечення системи соціальних послуг

Функціонування системи соціальних послуг до та після лютого 2022 року демонструє суттєву зміну пріоритетів: від планової підтримки вразливих категорій населення до системи кризового реагування в умовах воєнного стану. Якщо у довоєнний період система була орієнтована на довготривалу роботу з клієнтами та функціонувала в умовах відносної стабільності, то сучасний етап характеризується необхідністю швидкого реагування на масштабні соціальні ризики, спричинені війною, внутрішнім переміщенням населення, втратою житла, документів, джерел доходу та погіршенням психоемоційного стану населення.

У зв'язку з цим організація надання соціальних послуг зазнала комплексних нормативно-правових змін, які будуть описані нижче.

Спрощення доступу до соціальних послуг.

Однією з ключових змін стало спрощення доступу до соціальних послуг. У довоєнний період система соціальних послуг в Україні базувалась на положеннях закону 2671-VIII¹ та передбачала багатоступеневу процедуру їх отримання. Відповідно до статті 18 закону 2671-VIII, процес включав звернення особи до органу соціального захисту, оцінку потреб клієнта, визначення середньомісячного доходу, прийняття рішення про надання соціальних послуг, розробку індивідуального плану втручання, укладання договору про надання соціальних послуг [29, ст 18]. При цьому органам соціального захисту надавалось до 10 робочих днів для прийняття відповідного рішення [29,

¹ Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73)

ст 21, п2]. Така модель вимагала звернення особи з проханням про надання послуги за місцем офіційної реєстрації.

Після початку повномасштабного вторгнення Закон України №2193-IX² який було прийнято 14 квітня 2022 року, закріпив можливість отримання соціальних послуг за місцем фактичного проживання або перебування особи [32, п1, пп3]. Це стало важливою відповіддю на масове внутрішнє переміщення населення. У травні 2022 року Постанова КМУ №560 зобов'язала Центри надання адміністративних послуг приймати заяви на отримання соціальних послуг незалежно від місця реєстрації особи. [33 п 2.6]. Таким чином, система перейшла від моделі, що орієнтувалася на створення сервісів за місцем проживання отримувача до клієнто-орієнтованого підходу, де соціальна послуга надається за місцем фактичного перебування клієнта.

Також Постанова №560 передбачила можливість прийняття рішення про надання соціальних послуг лише на підставі заяви особи або повідомлення органу опіки та піклування навіть без повного пакету документів [33, п1]. Одночасно було передбачено допомогу у відновленні документів через територіальні органи ДМС та ЦНАПи [33, п1].

Окрім того, було розширено перелік паперів, що підтверджують статус особи з інвалідністю: відтоді можна замість довідки МСЕК подавати пенсійне посвідчення або спеціальну довідку від органів соцзахисту, що спрощує підтвердження права на допомогу. [33, п1, пп3 та пп12]

² Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях»

Ще одним важливим нововведенням стало розширення суб'єктів виявлення осіб, які потребують допомоги. До цього переліку офіційно включили волонтерів, які здійснюють виявлення осіб з інвалідністю та людей похилого віку, що опинились в складних життєвих обставинах. Це дало змогу державі залучати громадський ресурс для швидкого реагування на запити громадян у зоні бойових дій та на деокупованих територіях [33, п2.1]

Водночас важливою зміною після 2022 року стосується аспекту захисту прав отримувачів соціальних послуг. У статті 28 Закону України 2623-IV³ чітко регламентується оскарження дій чи бездіяльності органів влади та надавачів послуг за законом 2073-IX⁴, що посилює правовий захист осіб у разі відмови або неналежної якості надання соціальних послуг. [44, ст 28]

Екстрене реагування.

Наступним важливим напрямом трансформації стало удосконалення механізмів екстреного реагування. У довоєнний період екстрене надання соціальних послуг застосовувалось лише у випадках прямої загрози життю особи [29, ст 16 пункт 4]. Водночас Закон 2193-IX дозволив проводити оцінювання потреб за спрощеною системою та надавати право приймати рішення про надання окремих соціальних послуг в екстреному порядку для осіб, які потрапили в складні життєві обставини внаслідок бойових дій, окупацій територій або терористичних актів [32 п 2.4]. Це стосується таких послуг як консультування, надання

³Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 26, ст.354)

⁴ Закон України «Про адміністративну процедуру» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 15, ст.50)

притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо.[32 п 2.4]

Одночасно Постанова № 294⁵ від 16.03.2022 змінила порядок надання соціальних послуг для осіб з інвалідністю та людей похилого віку. Такі послуги, як стаціонарний та паліативний догляд, догляд вдома та підтримане проживання офіційно отримали статус екстрених. [34, п 5]. У подальшому Постанова КМУ №64⁶ деталізувала механізм дій після надання екстреної допомоги та дозволила приймати невідкладні рішення про надання соціальних послуг без повного пакету документів із подальшим переходом до ведення випадку [35, п 13]. Це свідчить про формування нової моделі кризового реагування, де пріоритетом стає швидкість надання соціальної послуги, а не проходження повної адміністративної процедури.

Безоплатність послуг.

Суттєвих змін зазнав і підхід до безоплатності соціальних послуг. У довоєнний період право на звільнення від плати за отримання послуги залежало від середньомісячного доходу особи та наявності близьких родичів [29.ст 28]. Таким чином, система враховувала матеріальне становище особи. Проте після прийняття Закону №2193-ІХ перелік осіб, які мають право на безоплатні послуги, був значно розширений. Громадяни, які постраждали внаслідок збройного конфлікту або ж тимчасової окупації, отримали право на соціальні послуги за рахунок державних коштів незалежно від їхнього середньомісячного доходу.

⁵ Постанова КМУ від 16 березня 2022 р. № 294 «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576 і від 1 червня 2020 р. № 587»

⁶ Постанова КМУ від 14 січня 2026 р. № 64 «Деякі питання організації надання соціальних послуг»

Одночасно закон змінив порядок розрахунку середньомісячного доходу сім'ї: замість шести місяців почав враховуватись лише один квартал. [32, п2.1]. Це дозволило більш об'єктивно оцінювати матеріальне становище осіб, рівень життя яких міг різко змінитись через війну.

Удосконалення ведення випадку.

Важливим аспектом трансформації стало удосконалення процедури кейс менеджменту. У порівнянні з довоєнною моделлю, де ведення випадку мало переважно організаційний характер, нова редакція закону 4332-IX⁷ чітко конкретизує це поняття як послідовний процес із визначеними етапами та розподілом професійних ролей між фахівцями [36, п 3.1]. На нормативному рівні вводиться поняття «соціального менеджера» як відповідальної особи за координацію випадку, що свідчить про перехід до більш структурованої моделі управління випадком з чіткими зонами відповідальності.[36, п. 9]

Постанова №64 ще більше розширила поняття «ведення випадку». У порівнянні з Законом №4332-IX, який тільки описує поняття «ведення випадку» як послідовний процес заходів, спрямованих на вирішення СЖО клієнта і визначає соціального менеджера як відповідальну особу за координацію процесу, то Постанова №64 встановлює чіткий порядок організації надання соціальних послуг. Зокрема у пункті 14 цієї постанови конкретизуються етапи ведення випадку (розробка індивідуального плану, проведення первинного оцінювання потреб, укладання договору, виконання індивідуального плану, формування мультидисциплінарної команди, моніторинг та оцінка якості соціальних послуг), визначається послідовність

⁷ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальні послуги» щодо удосконалення надання соціальних послуг» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 34, ст.133)

дій після надання екстреної допомоги [35, п 13], а також закріплює необхідність супроводу отримувача послуг [35,п 32].

У порівнянні з довоєнним періодом, де взаємодія між різними фахівцями була часто фрагментарною, закон №4332 закріплює обов'язковість мультидисциплінарного підходу [36, п14]. Крім того, Постанова №64 деталізує механізм міжвідомчої взаємодії, тоді як у Законі №4332-IX тільки вводиться поняття «мультидисциплінарної команди» [36 ст.1] та визначає обов'язок її формування. Постанова №64 у пункті 14 прямо включає формування та роботу мультидисциплінарної команди як один з етапів ведення випадку, що переводить вже з нормативної площини - у практичну [35 п 14]. Ведення мультидисциплінарних команд означає перехід від індивідуальної роботи соціального працівника до командної моделі, що включає психологів, медичних працівників, реабілітологів, психіатрів та інших спеціалістів. В умовах війни запити клієнтів мають комплексний характер і саме такий підхід відповідає їхній складності.

Цифровізація системи соціальних послуг.

Якщо раніше електронні інструменти використовувались обмежено, то нові зміни, передбачені Законом України 4332-IX, передбачають ведення електронних особових справ [36, п14], автоматизований обмін даними [36, п5] та обов'язкове внесення до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг протягом однієї доби [36, п 6]. Це може значно скоротити час реагування системи та підвищує її прозорість, хоча водночас створює нові виклики, пов'язані з технічним забезпеченням та цифровими навичками фахівців.

Також розглянемо зміни, що відбулись у використанні Реєстру надавачів та отримувачів послуг, описані в Постанові №99⁸. Від редакції 2021 року, у пункті 2 ,зазначено, що Реєстр стає основним фундаментом Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, що забезпечує автоматизований обмін даними між відомствами [37,п2]. Проте під час повномасштабного вторгнення, у 2024 року було запроваджено спрощення доступу та електронної ідентифікації. Для всіх користувачів було запроваджено електронну ідентифікацію засобами з високим рівнем довіри (КЕП) [37, п 11]. Це дозволяє подати заяви та документи без особистого візиту до органів соцзахисту.

Також в редакції 2024 року, у пункті 39 запроваджено прямий доступ Мінфіну до Реєстру з метою постійної верифікації державних виплат, а також доступ надається Нацсоцслужбі - задля моніторингу якості послуг. У порівнянні з довоєнним періодом, Реєстр тепер виконує не лише функцію обліку, а зокрема є інструментом контролю за цільовим використанням коштів в умовах воєнного стану [37, п 39].

Нові вимоги до діяльності надавачів соціальних послуг

Згідно Постанови КМУ №185⁹ станом на 2026 рік з'явилися нові вимоги щодо діяльності надавачів соціальних послуг:

- Безпека та захист. Встановлено обов'язкову наявність захисних споруд цивільного захисту, що мають бути забезпечені запасами води та харчування [38,п 4.6].

⁸ Постанова КМУ від 27 січня 2021 р. № 99 «Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг»

⁹ Постанова КМУ від 3 березня 2020 р. № 185 «Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг»

- Медична підтримка. Для послуг стаціонарного догляду обов'язковою стала наявність договору із закладом охорони здоров'я [38,п 5.5].

- Технічна та інклюзивна відповідність приміщень. Надавачі соціальних послуг (із перебуванням у приміщенні) мають забезпечити повну доступність об'єктів для осіб з інвалідністю або їх розумне пристосування, а також відповідність матеріально технічної бази санітарним нормам. [38,п 5.1 та 5.2]

Система моніторингу

Також під час повномасштабного вторгнення реформувалась система моніторингу надання та оцінки якості послуг, що відображена в трьох редакціях Постанови КМУ №449¹⁰, що затвердила Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг¹⁰. У довоєнній редакції, зазначається, що система моніторингу базувалась на щорічній оцінці якості, де основним інструментом була «Анкета щодо якості наданих соціальних послуг», а також спостереження надання послуг, співбесіди з персоналом надавача послуг. [39, п 21] На початку повномасштабного вторгнення ключовою зміною стало тимчасове призупинення оцінки якості соціальних послуг [39,п 18]. Це дозволило системі зосередитись на екстреній допомозі, не витрачаючи час на бюрократичні процеси.

Остання редакція документу зазначає, що до переліку суб'єктів моніторингу включили також міжнародні неурядові, громадські, благодійні організації [39.п13]. Крім того, згідно з пунктом 26, благодійні

¹⁰ Постанова КМУ від 15 квітня 2025 р. № 449 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 884 і від 14 травня 2024 р. № 550»

організації зобов'язали проходити зовнішню перевірку якості надання послуг [39, п26]

Внесення змін до класифікатора соціальних послуг.

Окремим напрямом трансформації стало запровадження нових соціальних послуг відповідно до нових потреб населення, спричинених війною та відповідне внесення змін до Класифікатора соціальних послуг. Зокрема було додано послугу «Соціальна адаптація ветеранів війни та членів їхніх сімей», що включає психологічну допомогу, сімейне консультування, підтримку у відновленні соціальних зв'язків, сприянню в отриманні психіатричної допомоги, організацію сімейного бюджетування [40, послуга №24]. Це свідчить про адаптацію системи до нових категорій отримувачів соціальних послуг, кількість яких суттєво зросла внаслідок війни.

Ще однією новою послугою стало «Консультування з пристосування житлових приміщень», орієнтоване на осіб з інвалідністю. Послуга передбачає допомогу в аналізі життєвої ситуації, визначенні проблем, консультуванні щодо облаштування житлових приміщень допоміжними та технічними засобами реабілітації.[40, послуга №3]

Також було змінено зміст послуги «Посередництво». Якщо раніше послуга передбачала допомогу у врегулюванні конфліктів, ведення переговорів та опрацювання шляхів розв'язання конфлікту, то нова редакція розширила її зміст, включивши сприяння у встановлення контактів між отримувачем соціальної послуги та іншими суб'єктами правовідносин для невідкладного вирішення питань, що стосується життєдіяльності особи. Таким чином, послуга була адаптована до потреб оперативного реагування. [40, послуга №5]

Підсумовуючи результати проведеного порівняльного аналізу, можна стверджувати, що система соціальних послуг в Україні трансформується до гнучкої системи кризового реагування. У ході дослідження було виділено такі основні напрями нормативно-правових змін: спрощення доступу до соціальних послуг, удосконалення механізмів екстреного реагування, розширення умов для безоплатності соціальних послуг, удосконалення ведення випадку, цифровізація системи соціальних послуг, запровадження нових вимог до діяльності надавачів соціальних послуг, зміни в системі моніторингу та оцінки якості соціальних послуг, а також внесення змін до класифікатора соціальних послуг.

3.2. Нормативне-правове регулювання надання соціальних послуг окремим категоріям населення в умовах воєнного стану

Наслідки повномасштабного вторгнення вплинули не лише на зміни в організації надання соціальних послуг загалом, як описувалось вище, а й на врегулювання надання соціальних послуг окремим категоріям населення. Нижче наведено аналіз таких змін:

Сім'я, діти та молодь

Суттєві зміни відбулися в статті 18 Закону України №2558-IX¹¹. У порівнянні з редакцією, що діяла у 2021 року, де детально описувалися повноваження соціальних менеджерів, фахівців та соціальних працівників, редакція від 2025 року запроваджує єдиний підхід на основі професійних стандартів. Відтепер вимоги до компетентностей та обов'язків працівників визначаються не переліком у самому законі, а професійними стандартами у сфері соціальних послуг. Суттєвою зміною стало розширення суб'єктів навчання: до підвищення кваліфікації працівників офіційно дозволено залучати міжнародні організації та неурядовий сектор, що мають відповідний досвід. Крім цього, змінено правовий статус професійних рекомендацій для ознайомлення місцевими органами виконавчої влади: якщо раніше обов'язковими для розгляду були лише пропозиції соціального менеджера, то з 2025 року цей обов'язок поширюється на рекомендації всіх працівників, які проводять соціальну роботу в межах своїх повноважень. Також уточнено процедуру атестації, яка відтепер потребує обов'язкового погодження з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. [41, Ст 18]

¹¹ Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 42, ст.213)

Ветерани праці та особи похилого віку.

Стаття 35 Закону України 3721-IX¹², що визначає право на отримання соціальних послуг не зазнала жодних змін від початку повномасштабного вторгнення. Основні трансформації у період від 24.02.2022 стосувались лише тимчасового зупинення послуг із санаторно-курортного лікування [42, ст 13] та впровадження норми про достроковий вихід на пенсію [42, ст 21] у разі скорочення штату або за станом здоров'я.

Особи з інвалідністю.

Важливою зміною в законі стала зміна у встановленні статусу інвалідності. У довоєнній редакції інвалідність визначається виключно органами медико-соціальної експертизи як міра втрати здоров'я, тоді як від 19.12.2024 (на основі Законів № 4030-IX¹³, № 4170-IX в¹⁴) інвалідність встановлюється за результатами оцінювання повсякденного функціонування особи, яке проводить експертна команда. [43, ст 1]

Також в новій редакції від 2025 року, в статті 18.1 запроваджено доповнено комплексну послугу соціального супроводу на робочому місці, що передбачає постійний супровід соціального працівника на робочому місці. Також чинна редакція статті визначає роботодавця для

¹² Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 4, ст.18)

¹³ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення процедур проведення медико-соціальної експертизи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 10, ст.33)

¹⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування медико-соціальної експертизи та впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 27, ст.86)

осіб з інвалідністю як отримувача безоплатних консультаційних послуг соціальних працівників [43, ст 18-1]. У стаття 19.2 визначають статус підприємства захищеного працевлаштування, який передбачає, що соціальні послуги надаються безпосередньо на підприємстві та є складовою захищеного працевлаштування. Такий статус зобов'язує власника забезпечувати працівників з інвалідністю послугами персонального асистента та соціального супроводу на робочому місці у разі потреби [43, ст 19-2].

Внутрішньо переміщені особи.

Постанова КМУ №1169¹⁵ є важливим інструментом реформування надання системи соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб, так як вона затвердила «Порядок реалізації експериментального проекту щодо оплати закладам охорони здоров'я послуги довготривалого медсестринського догляду внутрішньо переміщених осіб». А саме запроваджено договірну форму закупівлі соціальної послуги притулку для маломобільних з числа внутрішньо переміщених осіб [45, п 3]. Згідно з пунктом 8 Порядку, встановлено фіксований поденний тариф - 262,3 гривні на день за одного отримувачі, а граничний строк надання послуги обмежено 12 місяцями. [45, п 8]

Також пункт 17 Порядку зобов'язує надавача забезпечити не лише та одноразовим харчуванням, а й допомогу у самообслуговуванні, пересуванні та аналізі життєвої ситуації [45, п 17]. До того ж, за Постанови №1169 створено міжсекторальну послугу медичного догляду для ВПО. Відповідно до пунктів 7 та 14 Порядку, тариф становить 530, 66 грн на день, а до надання послуги середнім та молодшим медперсоналом

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2025 р. № 1169 "Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб"

обов'язково залучається соціальний працівник або фахівець соціальної роботи [15, п7, п14]. Також пункт 16 Порядку чітко визначає функції соціального працівника. Він проводить інформування з питань соцзахисту, проводить оцінку потреб, складає індивідуальний план переміщення, допомагає у відновленні контактів між клієнтом та його сім'єю у разі їх втрати, допомагає у пошуках житла [45, п 16].

Разом з цим, проведений аналіз дотичних нормативних документів [46, 47, 48, 44] засвідчив, що для певних категорій осіб усі ключові алгоритми надання соціальних послуг залишились без змін від початку повномасштабного вторгнення, а саме для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, бездомні особи та безпритульні діти, а також осіб, які відбувають чи відбули обмеження або позбавлення волі на певний час.

В умовах воєнного стану держава була змушена адаптувати законодавство до нових соціальних ризиків, пов'язаних із зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, одиноких людей старшого віку тощо. Водночас характер нормативно-правових змін для різних категорій отримувачів є різним. Для окремих груп законодавство зазнало суттєвих змін, тоді як для інших зберегло відносну стабільність.

ВИСНОВКИ

Під час написання кваліфікаційної роботи було досліджено теоретичні засади та нормативно-правове забезпечення соціального захисту населення в Україні. Встановлено, що соціальний захист є складною багаторівневою системою, яка охоплює соціальні гарантії, соціальне забезпечення та систему соціальних послуг. Проаналізовано підходи до класифікації соціальних послуг, зокрема за функціональним призначенням, рівнем складності, місцем та строком надання, а також відповідно до категорій отримувачів.

Визначено, що фундаментальним нормативно-правовим підґрунтям системи надання соціальних послуг є Закон України «Про соціальні послуги», який регламентує поняття соціальних послуг, порядок їх надання та основні категорії отримувачів.

У ході дослідження було охарактеризовано систему організації надання соціальних послуг в Україні. Встановлено, що вона ґрунтується на принципах доступності, адресності, комплексності та орієнтації на потреби отримувача послуг. Визначено, що важливим елементом функціонування системи є ведення випадку та діяльність мультидисциплінарних команд. Окрему увагу приділено ролі Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг, який слугує важливим інструментом для координації надання послуг.

На основі проведеного порівняльного аналізу нормативно-правових актів, можна стверджувати, що після початку повномасштабного вторгнення з 24.02.2022 по 20.05.2026 нормативно-правове забезпечення

соціальних послуг зазнало суттєвих трансформацій. Встановлено, що основними напрямками нормативно-правових змін стали: спрощення доступу до соціальних послуг, удосконалення механізмів екстреного реагування, розширення права на безоплатне отримання допомоги, удосконалення ведення випадку, цифровізація системи надання соціальних послуг, запровадження нових вимог до діяльності надавачів соціальних послуг та системи моніторингу якості надання соціальних послуг, а також внесення змін до класифікатора соціальних послуг.

Аналіз нормативно-правового регулювання щодо окремих категорій отримувачів соціальних послуг показав, що найбільших змін зазнали механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, сім'ї, дітей та молоді.

Водночас для окремих категорій, а саме для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, бездомних осіб та безпритульних дітей, а також осіб, які відбувають чи відбули обмеження або позбавлення волі на певний час, законодавча основа щодо надання послуг не зазнала суттєвих змін.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Guinnane, T. W., & Streb, J. (2021). The introduction of Bismarck's Social Security system and its effects on marriage and fertility in Prussia. *Population and Development Review*, 47(3), 749–780. <https://doi.org/10.1111/padr.12426>
2. — the National Insurance Act of 1911: The Confrontation with State Intervention. (2016). The British National Health Service, 17–62. <https://doi.org/10.4324/9781315469218-9>
3. Social Security act year: 1935. (2024). *Historic Documents of the Great Depression and New Deal*. <https://doi.org/10.3735/9781961844209.book-part-020>
4. I.B.18A treaty of Amsterdam: Consolidated version of the Treaty establishing the European Union. (n.d.). *International Law & World Order: Weston's & Carlson's Basic Documents*. https://doi.org/10.1163/2211-4394_ilwo_com_031426
5. Соціальний захист: термінологічне визначення, основи та засоби управління. (2024). *Демографія Та Соціальна Економіка*, (3), 79–100. <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.079>
6. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. (2007b). *Official Journal of the European Union*, Document 12007L/TXT. <https://doi.org/https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12007L/TXT>
7. Скуратівський В. А., Палій О. М.(2002) Основи соціальної політики: Навч. посіб.Київ - К.: МАУП
8. Болотіна, Н. Б. (2008). *Право соціального захисту України* (2-ге вид.). Знання. (Оригінал опубліковано 2005 р.)

9. Скуратівський В. А., Палій О. М.(2002) Основи соціальної політики: Навч. посіб.Київ - К.: МАУП
- 10.Сотнікова Ю.В. (2021). КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ТА ФОРМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА, Стаття УДК 364.04.
- 11.Іванісов Олег Вікторович. (2024). СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ. *Український журнал прикладної економіки та техніки.*, 9(1), Стаття УДК 316.42(477). <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-7>
- 12.Москаленко В. В. (2003). СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ПОЛІТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ. 42 *НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Том 21. Політичні науки*, Стаття УДК 316.4.
- 13.Puss, T., Viies, M., & Maldre, R. (2010). EU-12 Countries In The Context Of European Social Model Types. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 9(12). <https://doi.org/10.19030/iber.v9i12.346>
- 14.Agne Lauzadyte-Tutliene, Tomas Balezentis, & Egle Goculenk. (б. д.). WELFARE STATE IN CENTRALAND EASTERN EUROPE. *Economics & Sociology*, Vol. 11, No. 1, 2018, 100–123. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2018/11-1/7>
- 15.Ігор Зозуля. (2021). ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. *Теорія та Історія державного управління*, 3(84), Стаття ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6077-7426>.
16. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) № 254к/96-ВР (б. д.).

17. Хитра О., Бекерська Т. (2025). Нормативно-правове забезпечення соціального захисту населення в Україні. *АКАДЕМІЧНІ ВІЗНІ*, (43), Стаття 342.9(477). <https://doi.org/10.5281/zenodo.16937556>
18. “Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102”, Закон України № 1024-VIII (2016) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 16, ст.161).
19. Андронік, О., & Макогін, О. (2023). НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ. *Економіка та суспільство*, (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-69>
20. Про соціальні послуги, Закон України № 2671-VIII (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
21. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, Закон України № 2017-III (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
22. Болотіна В.Є, Шубна О.В, & Бившева Л.О. (2021). ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ. *ВІСНИК ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ*, (1), 120–126. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).120-126](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).120-126)
23. К. В. Дубич. (2015). СУЧАСНА СИСТЕМА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, (3), Стаття УДК 351. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>
24. Дубич К. В. Участь громадських організацій в публічному управлінні системою соціальних послуг / К. В. Дубич..

- Державно-управлінські студії. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/deruprs_2017_2_16.
25. Сташків Б.І. (2016). *Право соціального забезпечення: Загальна частина*. ПАТ "ПВК "Десна".
26. Литвиненко В.М. (2014). ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ. *Чернігівський національний технологічний університет*, 7 (10), Стаття УДК 349.3.
27. Горемикіна Ю.В. (2017). ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ У СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ. *Глобальні та національні проблеми економіки*, (15), Стаття УДК 64.044.2.
28. Пилипенко Л.М, & Змисна І.І. (2023). СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ І ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ. *ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ*, (Вип. 1 (31)), 118–128. <https://doi.org/10.23939/dg2023.01.118>
29. Про соціальні послуги, Закон України № 2671-VIII (2026b) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
30. Фесенко Н. (2019). Надання соціальних послуг як складова державної соціальної політики. *Українська інженерно-педагогічна академія*.
31. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, Наказ Міністерства соціальної політики України № 429 (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

- 32.Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, Закон України № 2193-IX (2022) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
- 33.Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, Постанова Кабінету Міністрів України № 560 (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-п#Text>
- 34.Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576 і від 1 червня 2020 р. № 587, Постанова Кабінету Міністрів України № 294 (2026) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2022-п#Text>
- 35.Деякі питання організації надання соціальних послуг, Постанова Кабінету Міністрів України № 64 (2026) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64-2026-п#Text>
- 36.Про внесення змін до Закону України "Про соціальні послуги" щодо удосконалення надання соціальних послуг, Закон України № 4332-IX (2025) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4332-20#Text>
- 37.Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг, Постанова Кабінету Міністрів України № 99 (2024) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-п#Text>

38. Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг, Постанова Кабінету Міністрів України № 185 (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-п#Text>
39. Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг, Постанова Кабінету Міністрів України № 449 (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-п#Text>
40. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, Наказ Міністерства соціальної політики України № 429 (2025b) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
41. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, Закон України № 2558-III (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
42. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні, Закон України № 3721-XII (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>
43. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні, Закон України № 875-XII (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
44. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, Закон України № 2623-IV (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>
45. Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб, Постанова Кабінету Міністрів України № 1169 (2026)

(Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2025-п#Text>

46. Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, Наказ Міністерства соціальної політики України № 458 (2017) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1327-13#Text>

47. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, Закон України № 2342-IV (2026) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

48. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, Закон України № 3160-VI (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>